

НАЦІОНАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Аналізується питання національної консолідації України в умовах демократизації суспільства. Національна консолідація розглядається як процес націєбудівництва, спрямований на зміцнення та посилення етнонаціональних груп, які утворюють націю, формування спільних цінностей та інститутів. Окремо розглядається консолідація демократії, яка забезпечує сталість демократичних перетворень у країні, гармонізації міжнаціональних відносин.

Ключові слова: нація, національна консолідація, демократична консолідація, етнополітика, етнічна інтеграція, національна ідея, національна еліта.

Анализируется вопрос национальной консолидации Украины в условиях демократизации общества. Национальная консолидация рассматривается как процесс нациестроительства, направленный на укрепление и усиление этнонациональных групп, которые образуют нацию, формирование общих ценностей и институтов. Отдельно рассматривается консолидация демократии, которая обеспечивает постоянство демократических преобразований в стране, гармонизации межнациональных отношений.

Ключевые слова: нация, национальная консолидация, демократическая консолидация, этнополитика, этническая интеграция, национальная идея, национальная элита.

The article analyzes the problem of national consolidation of Ukraine of democratization of society. National consolidation is examined as the process of development of nation, sent to strengthening and strengthening of ethnic national groups that form nation, forming of general values and institutes. Consolidation of democracy, that provides constancy of democratic transformations to the country, harmonization of international relations, is separately examined.

Key words: nation, national consolidation, democratic consolidation, ethnic integration, national idea, national elite.

Консолідованість є однією з важливих ознак зрілої держави та формою існування сучасних націй. Це властивість, яка досягається в процесі формування і розвитку нації і без національної консолідації, тобто об'єднання, згуртування та зміцнення держави, неможливий стабільний розвиток. Консолідація у широкому значенні визначає якість державності та конкурентоспроможність нації і тому залишається важливим та актуальним для більшості сучасних держав, та України, зокрема. Кожна держава намагається вибудувувати свою модель національної єдності та національної консолідації.

З найдавніших часів держави складались із різних етнічних, національних, релігійних груп і проблема забезпечення єдності та консолідованості залишалась і залишається однією з ключових у процесі розвитку держави і активно вивчалась науковцями різних часів. В усі часи науковці доволі по-різному розглядали поняття консолідації, національної єдності, зокрема, одні вважали, що єдність, цілісність держави і нації може забезпечити професійна і моральна влада, наявність авторитетних політичних та національних лідерів, інші – в основі консолідації нації є розвинуте громадянське суспільство, демократія та стабільні

соціальна-економічні процеси. Звичайно, процеси національної консолідації залежать від багатьох критеріїв, зокрема, політичного режиму, політичної культури, національних традицій, національного складу держави, рівня соціально-економічного розвитку та ін.

Сьогодні існують різні точки зору на процес національної консолідації, її політичні, етнонаціональні та соціальні аспекти, особливості впливу як внутрішньополітичних так і зовнішньополітичних чинників. Протиріччя пострадянської трансформації українського суспільства, диференціація та дезінтеграція на усіх рівнях громадської системи, потреби в стійкому розвитку політичної системи, диктують необхідність вивчення особливостей політичної та національної консолідації українського суспільства. Актуалізує вивчення консолідації і поліетнічний характер українського суспільства, пов'язаний з відмінностями територіальними, етнічними, релігійними і соціокультурними. Тому пошук механізмів консолідації залишається сьогодні одним з важливих завдань в Україні.

Політичний розвиток сучасного українського суспільства характеризується істотним переважанням процесів диференціації над процесами соціальної

інтеграції і політичній консолідації. Це можна спостерігати не лише за результатами сучасних політологічних і соціологічних досліджень, але і на рівні політичної діяльності, передусім у виступах політичних лідерів, які періодично закликають до консолідації усіх громадських рухів і політичних сил. Поза сумнівом, консолідація потрібна і, будучи однією з характеристик взаємодії різних соціальних та політичних суб'єктів, виступає одним з шляхів досягнення соціальної, політичної та міжнародної згоди в суспільстві. Проблема консолідації важлива для будь-якої країни, до того ж коли вона поліетнічна, консолідація ускладнюється відмінностями регіонального та національного характеру.

Мета статті – аналіз проблеми національної консолідації українського суспільства в умовах демократизації.

У науковій політологічній літературі вивчення феномену і процесу консолідації є доволі новим, зокрема, останнім часом у сучасній зарубіжній і вітчизняній політології можна спостерігати зростаючий інтерес до цієї проблеми. У зв'язку з багатоаспектністю феномену і процесу консолідації необхідно розділити роботи дослідників, які прямо або побічно стосуються цієї проблеми, на кілька груп.

Першу групу складають наукові праці, що розглядають політичні аспекти процесу консолідації, зокрема, це праці зарубіжних науковців – Х. Арендт, У. Бека, М. Вебера, Р. Даля, К. Шмітта, та ін. Проблема національної та політичної консолідації українського народу є предметом уваги багатьох українських дослідників в контексті дослідження актуальних питань державотворення, міжнародних відносин, націєбудівництва тощо. Зокрема, етнополітичні і державознавчі процеси, спрямовані на консолідацію українського суспільства, аналізуються у працях І. Варзара, О. Дергачова, В. Євтуха, І. Іванова, Ф. Канака, А. Колодій, О. Картунова, І. Кураса, О. Майбороди, П. Надолішнього, М. Панчука, М. Пірен, Б. Попова, Ю. Римаренка, Рудакевича О., В. Трошинського, Л. Шкляра, М. Шульги. Особливості впливу сучасних глобалізаційних процесів на національну консолідацію України розглядають такі науковці як О. Дергачов, В. Крисаченко, О. Круглашов, О. Паренов, В. Пироженко, Г. Редькіна, С. Федуняк, Л. Хижняк та ін. Особливо можна виділити праці, присвячені новому напрямку в політичній науці – консолідології. Серед них монографії і статті Т. Л. Карла, Г. О'Доннелла, С. Фіша, Ф. Шміттєра та ін. Навколо правомірності та актуальності консолідології сьогодні ведуться дискусії, зокрема, деякі вчені висловлюють думку про вузькість напрямку дослідження, оскільки здебільшого феномен консолідації розглядається у рамках переходу до демократії. Ф. Шміттєр наголошує, що консолідологія може стати повноцінною, багатоплановою теоретичною дисципліною з великими практичними виходами в сферу політики, якщо включити в коло своїх інтересів комплекс проблем, пов'язаних з демократизацією, впорядкуванням та стабілізацією демократичної системи [9, с. 17].

Досліджувана нами тема виявилася мало вивченою, а наявні публікації повною мірою не орієнтують дослід-

ників на наукове осмислення і аналіз перспектив консолідації суспільства з урахуванням політичних знань. Більшість сучасних концепцій, програм, спрямованих на стратегічний розвиток України, порушують питання про необхідність національної консолідації суспільства, але не відповідають потребам в обґрунтуванні її політичних аспектів, умов та технологій забезпечення.

Більшість українських науковців наголошує, що консолідація сучасного українського суспільства має фрагментарний характер, однак за наявності позитивних політичних умов у перспективі консолідація може набути цілісного та системного характеру. З метою вивчення консолідації суспільства, враховуючи широку сферу політичних аспектів цього процесу, необхідним є його теоретичне осмислення, визначення основних категорій та понять.

Як науковий феномен консолідація в перекладі з латинського (*consolido*) означає зміцнення, об'єднання. Проблеми консолідації розглядаються у різних сферах знань, зокрема, у соціології, політології, економіці, культурі тощо. Розглядаючи поняття консолідації в політичній науці, необхідно розрізняти такі її різновиди як: «національна консолідація», «політична консолідація», «етнічна консолідація», «громадська консолідація», «демократична консолідація», «суспільна консолідація». Більшість політологічних словників дають подібні визначення поняття політична консолідація. Найчастіше розглядають цей термін як об'єднання політичних сил, суб'єктів політики для розв'язання спільних завдань або реакція на політичні дії. Наприклад, консолідація політичних націй, народів, етносів; консолідація політичних партій, громадських рухів, парламентаріїв і парламентських фракцій. В основі консолідації є близькість завдань і цілей, принципів взаємовідносин, а також політичної практики. Ряд українських дослідників (С. Римаренко, І. Варзар та ін.) [6, с. 358] розглядають процес національної консолідації як процес націєтворення, який є тривалим та комплексним. Національна консолідація – це процес, який спрямований на зміцнення та посилення етнонаціональних груп, які утворюють націю, формування спільних цінностей та інститутів (політичні, економічні, соціальні, духовні).

Виділяють різні типи консолідації, зокрема, І. Іванов визначає типологізацію консолідації за такими критеріями [2, с. 56]: за основними носіями (етнічна група, соціальна група, особа, політична партія, нація як спільнота); за характером функціонування на теоретичному, державно-політичному і буденному, а також індивідуальному і групово-спільнісному рівнях; за структурно-системною ознакою (як система, структура, політичний, національний і державницький процес); за світоглядними параметрами (соціально-історичний досвід, світоглядна спрямованість); за ідентифікаційним напрямом (система етнонаціональної свідомості).

Вивчаючи проблему національної консолідації, А. Колодій наголошує, що метою української сучасної політики має стати консолідована національна держава із внутрішньою солідарністю усіх її громадян. Важливим є процес консолідації української нації навколо загальнонаціональної ідеї. Певні проблеми у

цьому питанні викликає і ідеологічна одновимірність мислення українців. І хоча тоталітарна ідеологія радянських часів уже не існує, однак певний відсоток носіїв цієї ідеології ще існує і про це свідчать результати соціологічних опитувань, де в Україні понад 12 % відносять себе до «радянських людей». Як пише А. Колодій, «радянські люди» – громадяни, які замість соціально-етнічної ідентичності обрали політично-ідеологічну [4, с. 210].

Національну консолідацію розглядають у таких вимірах: консолідація територіальна, консолідація ціннісна, консолідація загальнонаціональна. Територіальна засада консолідації української нації позитивно впливає на територіальну цілісність держави. Ціннісна консолідація є важливою з огляду на культурно-історичні відмінності регіонів України. Загальнонаціональна консолідація значною мірою пов'язана із формуванням національної ідентичності.

До проблеми консолідації слід підходити не лише з точки зору стабілізації і зміцнення суспільства, нації чи демократичного політичного режиму. У широкому значенні консолідацію суспільства можна розглядати як процес визначення і розвитку мети, стратегії, інтересів, цінностей на основі внутрішніх регуляторів (менталітету, моральних, історико-культурних цінностей, стереотипів) прийнятих суспільством і державою в цілому, визнаних представниками громадських організацій, що знаходяться в програмах політичних партій та відображених у меті суспільно-політичних рухів. Найширшим різновидом консолідації є саме консолідація суспільства.

На відміну від інтеграції консолідація не призводить до виникнення нових організаційних утворень, а передбачає лише розширення засобів і методів збереження політичних сил. У результаті політичний процес консолідації суспільства сприяє позитивним змінам у політико-владних і громадських структурах, забезпечує розвиток країни і суспільства. Політично консолідуватися можуть члени суспільства з різною етнічною, конфесійною приналежністю, нерівним соціальним і культурним станом, політична діяльність може бути спрямована як на підтримку існуючої політичної системи, так і на її трансформацію.

Ж. Ф. Шміттер визначає суть процесу консолідації як вибір, що веде до формування правил гри у політиці, домовленостей. Ключовою дилемою консолідації Ф. Шміттер вважає питання про набір інститутів, з якими політики можуть погодитися, а громадяни побажають підтримати. Потрібна згода відносно основних правил, з використанням яких вирішилися б існуючі протиріччя та конфлікти [9, с. 24].

Консолідація суспільства може бути зумовлена як позитивними, так і негативними чинниками, особливостями і умовами функціонування і розвитку українського соціально-політичного організму. До перших слід віднести: об'єднуючі політичні, етнокультурні, етнонаціональні, соціальні, економічні ідеї; існування феномену політичної консолідації суспільства в період виборів; наявність базових цінностей патріотизму, соціальної справедливості, взаємоповаги і взаємодопомоги, спільну історичну долю народу; консенсус, що формується на основі демократичних шляхів виходу України з кризи, цілей і завдань

реформ, ролі держави і суспільства в цьому процесі. Утрудняють процес консолідації такі чинники як низький соціально-економічний рівень розвитку українського соціуму; несформоване громадянське суспільство; недостатня ефективність правового регулювання ринкових, міжетнічних стосунків. У таких умовах найбільш реальною і відчутною є саме фрагментарна консолідація. Поштовхом до національної консолідації, як писав Х. Ортега-і-Гассет має бути «піднесення життєвого тону нації, пошук і визначення тих стимулів і зусиль, які б спонукали націю, народ до енергійного само здійснення». Вчений також наголошував, що «єдність нації, перш за все, має на увазі налагодження тісного зв'язку між етнічними і політичними групами. У міру розвитку держави, ускладнення державних потреб росте диференціація соціальних функцій і, отже, відповідних органів. От чому люди, які згуртовані в один клас і практикують одне заняття, зобов'язані зважати на інші класи і прошарки, підтримувати з ними співпрацю. Словом, мають поважати інших, пам'ятаючи про те, що і у них є свої звичаї, забобони і навіть манії, які треба якщо не прощати, то враховувати. Традиція не є вирішальним чинником для нації. Нації утворюються і живуть, доки мають програму на завтра [5, с. 152]. Ця теза є дуже співзвучною із визначенням Е. Ренана «нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено й які є намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона резюмується цілком конкретним фактором: це чітко висловлене бажання продовжувати спільне життя» [8, с. 261].

Різновидом консолідаційних процесів є етнічна консолідація. Український дослідник Олександр Нельга дає таке визначення етнічній консолідації – «це процес згуртування окремого етносу навколо однієї або декількох видатних осіб (у тому числі – й харизматичних лідерів), що сприймаються більшістю етносу як носії найважливіших потреб та інтересів етнічного загалу. Цей процес набуває відчутних розмірів та напруги або у часи виникнення смертельної небезпеки для існування етносу як цілісності, або у переламні історичні періоди, коли перед етносом відкриваються перспективи й можливості піднесення на вищий щабель історичного буття. Етнічна консолідація конструктивного напрямку має кінцевою метою, як правило, утворення нації і розбудову власної держави. Інтеграція вищих рівнів стосується сфер міжетнічного, національного та міжнаціонального життя» [7, с. 120]

О. Картунов етнічну консолідацію поділяє на внутрішньоетнічну і міжетнічну консолідацію. В першому випадку, тобто під внутрішньоетнічною консолідацією, розуміються процеси внутрішнього зміцнення й збільшення окремого етносу завдяки поступовому зникненню культурно-мовних та побутових відмінностей між субетносами та/чи етнографічними групами, а також зростанню загальноетнічної свідомості. У Франції, наприклад, швидко нівелюються такі групи французької етнонації як бургундці, гасконці, провансальці та ін.; у Італії – калабрійці, ломбардійці, сіцилійці та ін.; в Україні – бойки, лемки, гуцули тощо [3, с. 180].

Міжетнічна консолідація розглядається як процес об'єднання кількох споріднених етнічних спільнот в одну, нову, більш велику спільноту. Говорячи про процеси етнічної консолідації, слід враховувати, що їх масштаби, швидкість і глибина не однакові, що обумовлено багатьма факторами, зокрема, історичними, геополітичними, соціально-економічними, культурно-мовними тощо.

Слід зазначити, що зарубіжні науковці при вивченні феномена консолідації в основному звертаються до проблеми консолідації демократії. Сьогодні у наукових працях часто вживається термін «демократична консолідація», цей термін є доволі молодим і почав вживатись з другої половини ХХ ст. Консолідація демократії розглядається в процесі демократичного переходу, виступає як його завершальний етап, після етапів лібералізації і демократизації, і означає впровадження політичних заходів, що забезпечують сталість демократичних перетворень в країні. Демократична консолідація – це доволі складне поняття, зміст якого не зводиться лише до політичних аспектів демократизації, а включає в себе такі параметри демократичного розвитку як гармонізація міжнародних відносин, консенсусний перехід від авторитарного режиму до демократичного тощо. С. Хантінгтон визначає проблеми консолідації нових демократичних політичних систем і нових небезпек, які загрожують молодим демократіям. До таких небезпек він відносить можливість відновлення колишніх комуністичних режимів, активізація діяльності партій і рухів зі свідомо антидемократичною ідеологією, а також зосередження влади в руках обраного глави виконавчих структур держави. Консолідацію демократії можна розглядати як процес обґрунтування нових політичних відносин, а також надійність та стабільність подальшого функціонування демократичних інститутів. На жаль, в Україні консолідація демократії відбувається дуже повільно.

Відсутність належного рівня консолідації українського суспільства негативно впливає на процес державотворення в Україні. Цей факт сприймається не тільки на рівні політологічних досліджень, а й на рівні політичної практики. Не випадково в періоди загострення політичної ситуації і соціально-політичних конфліктів політики закликають до консолідації всі політичні сили та громадські рухи. Значна невідповідність декларацій і практичних кроків владної верхівки, різне бачення процесу розбудови української держави набувають небезпечних масштабів і особливо загострюються в жорсткій боротьбі за владу. Як підкреслює О. Дергачов, український політикум ще повністю не відійшов від досвіду минулого, а структуризація політичних сил значною мірою відбувається

на протиставленні одних соціокультурних сегментів іншим, що, звісно, не сприяє національній консолідації. Також на внутрішній консолідованості позначається і низький розвиток політичної культури та національної толерантності [1, с. 52]. Звичайно, для вирішення усього комплексу проблем, які гальмують процеси національної консолідації України, не існує універсальної класичної моделі чи єдиного методу. Ключову роль у цьому процесі відіграє державна політика, в рамках якої має діяти розроблена стратегія національної консолідації.

Український дослідник О. Картунов наголошує, що «процеси національної консолідації (згуртування) та національного розмежування завжди супроводжували і супроводжують розвиток сучасних націй. Національне розмежування та національне згуртування – це парні категорії. Вони становлять єдиний нерозривний процес: один процес просто не може відбуватися без іншого. Також варто наголосити, що ці процеси найбільш вразливі й чутливі на впливи як внутрішніх, так і зовнішніх політичних сил» [3, с. 87].

Підсумовуючи, варто зауважити, що більшість сучасних концепцій, програм, спрямованих на стратегічний розвиток України, порушують питання про необхідність національної та демократичної консолідації суспільства, але не відповідають потребам в обґрунтуванні її політичних аспектів, умов та технологій забезпечення. Тому пошук науково обґрунтованих складових вирішення цієї проблеми, вдосконалення етнонаціональної політики залишається актуальним, своєчасним і потрібним як з точки зору науки, так і широкій громадськості. Основними складовими консолідаційного процесу в Україні можуть стати розвиток громадянського суспільства, українська мова, спільна історична пам'ять, загально-визнані національні герої, українська церква, формування центральних органів влади за регіональним принципом. Однак, аналізуючи питання національної консолідації в Україні можна побачити, що в нашій державі не існує вираженого тяжіння до консолідації, скоріше домінують деконсолідуючі процеси. Сучасна українська еліта немає консолідованого розуміння національних інтересів та національних перспектив, правляча еліта уникає вирішення питань, які загрожують національній єдності, відкладаючи їх вирішення на невизначену перспективу. Також важливо, щоб питання національної консолідації перестало бути предметом чи інструментом боротьби різних політичних сил, а стало основою для розвитку держави та державної політики. Політична та національна консолідація не може бути самоціллю, а є засобом та політичним інструментом для зміцнення та розвитку нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дергачов О. П. Політичні проблеми національної консолідації / О. П. Дергачов / Консолідація українського суспільства: сучасний стан, проблеми та перспективи: матеріали засідання круглого столу (За ред. А.В.Мальгіна; Регіональний філіал національного інституту стратегічних досліджень в м. Сімферополі. – Сімферополь : СФКІСД, 2005. –168 с.
2. Іванов І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування і консолідації української політичної нації / І. Іванов // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Філософія. Політологія. Вип. 75. – 2006. – С. 54–58.
3. Картунов О. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О. В. Картунов. – К. – 1999. – 300 с.
4. Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття / А. Ф. Колодій. – Львів : Астролябія, 2008. – 368 с.
5. Ортега-і-Гасет, Х. Вибрані твори // Хосе Ортега-і-Гасет. – К. : Основи. – 1994. – 424 с.

6. Національно-державне будівництво: концептуальні підходи, сучасна наукова література / Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас та ін.; За ред. Ю. І. Римаренка. – К. : Довіра, 1999. – 559 с.
7. Нельга О. В. Теорія етносу : [навчальний посібник] / О. В. Нельга. – К. : ТанDEM, 1997. – 550 с.
8. Ренан Е. Що таке нація? / Е. Ренан / Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. – К. : Смолоскип, 2006. – 684 с.
9. Шміттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шміттер // Полис. – 1996. – № 5. – С. 16–27.

Рецензенти: **Шевчук О. В.**, д.політ.н., професор;
Седляр Ю. О., к.політ.н., доцент.

© Луцишин Г. І., 2012

Дата надходження статті до редколегії 08.02.2012 р.

ЛУЦИШИН Галина Іванівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Національного університету «Львівська політехніка».

Коло наукових інтересів: етнополітика, міжнаціональні відносини, націотворчі процеси.